

In memoriam: tutkija Klaus Mäkelä 1939–2013

Klaus Mäkelä menehtyi vaikeaan sairauteen joulukuussa 2013. Hän oli yksi keskeisistä Suomen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen vaikuttajista ja toimijoista viisi vuosikymmentä, 1960-luvulta 2010-luvulle saakka. Hänen monipuolinen tutkijanuransa kosketti sosiologiaa yleensä ja oikeussosiologiaa erityisesti, alkoholipolitiikkaa, kielen ja kulttuurin tutkimusta, evoluutiotutkimusta ja tutkimuksen etiikkaa. Päättyönsä hän teki tutkijana ja esimiehenä Alkoholipoliittisessa tutkimuslaitoksessa 1960-luvulta 1980-luvun alkuvuosiin ja sen jälkeen Alkoholitutkimussäätiön tutkimusjohtajana vuoteen 2000. Eläkevuosinaanakin hän oli ahkera tutkija ja monipuolinen kirjoittaja. Koko elämänuransa hän oli myös aktiivinen yhteiskunnallinen osallistuja ja mukana monissa 1960- ja 1970-lukujen kansalaisliikkeissä. Itse hän määritteli työtään näin: ”En ole koskaan ollut ’sosiologi’, vaan yhteiskuntatieteilijä: en ole tutkinut sosiaalisia systeemejä vaan Suomea.” (Tigerstedt 2000, 467)

Klaus Mäkelän viimeiseksi toimeksi jäi hanke, jossa selvittellään tutkimusaineistojen keräämisen yhteydessä annettuja vastaajien suostumuksia aineistojen myöhemmän uudelleenkäytön näkökulmasta. Hänen

huolenaan oli, että epämääräisesti pyydetty ja annetut suostumukset vaikeuttavat tarpeetomasti aineistojen jatkokäyttöä ja luovat epäluottamusta tutkijoiden ja tutkittavien välille. Kun aineistojen keräämiseen on käytetty merkittävästi yhteiskunnan voimavaroja, on hyvä kehittää sellaisia käytäntöjä, jotka mahdollistavat aineistojen monipuolisen käytön. Klaus Mäkelä sai sairastuoteelle tiedon käynnistämänsä hankkeen laajasta seminaarista marraskuussa 2013 ja kuuli, että hanke etenee suunnitelmien mukaisesti julkaisuksi vuoden 2014 puolella.

Oman tutkijantyönsä ohella Klaus Mäkelällä oli tärkeä rooli Suomen yhteiskuntatieteellisessä tiedeyhteisössä tutkimusten ohjaajana, kommentaattorina ja keskustelijana. Hän paneutui tutkimuksiin tinkimättömän perusteellisesti, osasi puristaa monimutkaisista ja sekavista tutkimussuunnitelmista käyttökelpoisen ytimen eikä kaihtanut sanomasta, jos ydintä ei ollut, mutta sanoi sen niin kauniisti, ettei tyrmännyt tekijää. Tätä Klaus Mäkelän toimintakenttää tutkimuksen ohjaajana kiittelee muun muassa Matti Virtanen (2001) väitöskirjansa esipuheessa: ”Klaus on poikkeuksellinen yhdistelmä: yhtäaikaa sekä tiukka ja tarkka empii-

rinen tutkija että avara ja tuoreita näkökulmia generoiva ajattelija – ja tällä kaksoisvalotuksella hän myös muiden tekstejä arvioi. Klaus on terävän kriittinen mutta lämpimän rakentavasti ja kannustavasti – siis kaveri, jonka solidaarisuuteen nuorempi kisälli on aina voinut luottaa.”

Alkoholitutkimus oli Klaus Mäkelän tutkijanuran kiintopiste. Hän teki väitöskirjansa *Alkoholitutkimus ja alkoholipolitiikka* (yhteenvetoartikkelin nimi) vuoden 1969 alussa voimaan tulleen alkoholilain ja keskiolutuudistuksen ympärillä. Aineistona olleet vuosien 1968 ja 1969 alkoholin kulutustutkimukset olivat alkuna myöhemmille juomatapatutkimuksille, yhdelle Suomen pitkistä määrävällein tehtävien tiedonkeruiden sarjoista (ks. Suomi juo, P. Mäkelä & al. 2010). Vaikka väitöskirjatutkimus koski nimenomaan alkoholia, oli siinä jo esillä Klaus Mäkelän tutkijantyön yksi pääpiirre: erityisaiheita koskevia erityisaineistoja voi käyttää myös laajempiin yhteiskunnallisiin tarkasteluihin. Alkoholitutkimuksen kysymykset ja aineistot valottivat esimerkiksi Suomen modernisoitumista, suuria murroksia maaseutuyhteiskunnasta kaupunkiyhteiskunnaksi, valtion ja kansalaisten suhdetta, mielipideilmastoon vaihteluja ja politiikkatoi-

mien vaikuttavuutta.

Kansainvälinen vertailu oli keskeinen osa Klaus Mäkelän tutkimustyötä 1970-luvulta eteenpäin, varhaisimpaina taustana hänen työympäristönsä monipuoliset kontaktit pohjoismaiseen tutkimukseen. Hän oli mukana Kettil Bruunin johtamassa tutkimusryhmässä, joka vuonna 1975 julkaisi yhden kansainvälisen alkoholipolitiikkatutkimuksen merkkipaaluista, teoksen *Alcohol Policy in Public Health Perspective* (suomeksi: Alkoholipolitiikka – kansanterveydellinen näkökulma). Mäkelän työ tämän aihepiirin kanssa jatkui ISACE-tutkimuksessa (International Study on Alcohol Control Experiences) sekä 1990-luvulla ilmestyneissä kansanterveysnäkökulmaa päivittäneissä tutkimuksissa (esim. *Alcohol Policy and the Public Good*, 1994). 1980-luvulla hän käynnisti maailman ensimmäisen vertailevan tutkimuksen AA-liikkeestä eri maissa.

Yksi Klaus Mäkelän monista kiinnostuksen kohteista liittyi yhteiskuntatieteiden menetelmien kielellis-kulttuuriin käänteeseen 1980-luvulta eteenpäin. Vaikka hänet tunnettiin numeroaineistoja käyttävänä empiirisenä tutkijana, hän osallistui myös laadullisten menetelmien kehittämiseen

ja niitä soveltavaan tutkimukseen. Sielläkin hän pyrki edistämään hyvin määriteltyjä tieteellisiä käytäntöjä aina oppikirjan laatimista myöten. Tätä sivusi toinen Klaus Mäkelän elinikäinen uteliaisuuden kohde: kieli ja mieli, merkitykset, ymmärrykset, tuleminen ja yhteisen ymmärryksen edellytykset. Hän oli itse polyglotti, joka seurasi tutkimuskirjallisuutta ja luki kaunokirjallisuutta usealla kielellä. Omassa kielenkäytössään Klaus Mäkelä oli tarkan ja säästeliään ilmauksen ystävä, siinä määrin, että eräs työtoveri sanoi 1980-luvulla: ”Klasu puhuikin pelkkiä valmiita A4:ia.” Tarkkuus ja tiiviys antoivat kuitenkin usein tilaa myös älyllisen huumorin harjoittamiselle. Kielenkäytön alalla hän teki pieniä kokeita. Muistiin on jäänyt esimerkiksi kokeilu, jossa hän puhui kuukauden ajan kaikille vain kirjakieltä – ja tarkkaili reaktioita ja ymmärryksiä tulemistaan!

Klaus Mäkelä oli tutkijana ja ihmisenä universitas-idean henkilöitymä, jonka ajatus ylitti tieteenalojen rajat. Tutkijana oleminen oli tämän idean toteuttamista käytännössä. Mutta toisaalta Klaus Mäkelä ei mitenkään halunnut nostaa jalustalle sen paremmin tutkimusta työtä ja elämänmuotona kuin itseään tutkijana. Tätä asennet-

ta kuvaa hänen näkemyksensä siitä, missä tutkija voi olla hyödyksi: ”Hyvä tutkimus on harvoin hyödyllinen, mutta hyvä tutkija voi olla hyödyllinen juuri komiteoiden jäsenenä” (Mäkelä 2000, 281).

Tutkija ja yhteiskuntatieteilijä Klaus Mäkelä oli viimeiseen asti, sairaalapotilaanakin. Viimeiseksi jääneessä viestissään sairaalasta hän kirjoitti: ”Valitettavasti en jaksa enkä ehdi kerätä aineistoja moniin suunnittelemiini tutkimuksiin. Tarjolla olisi tavallista riittoisampi aineisto sinuttelun ja teittelyn eri muotojen vaihtelusta hoitajan ja potilaan ominaisuuksien (ikä, kuoleman läheisyys, aggressiivisuuden ja seksuvuuden aste) mukaan. On myös kiinnostavaa, miten tunnollisesti hoitajat selostavat tekemisistään potilaalle mutta unohtavat heti perään hänen läsnäolonsa keskinäisessä keskustelussaan.” Nämä tutkimukset jäivät tekemättä, mutta aiheet jäivät ehkä itämään. Ne myös kertovat, että pienimmiltäkin näyttäneet aiheet olivat Klaus Mäkelälle, tutkijalle, ikkunoita ihmisten yhteiskuntaan.

*Jussi Simpura &
Kari Poikolainen*

Kirjoittajat ovat Klaus Mäkelän ystäviä ja työtovereita monen vuosikymmenen ajalta.

KIRJALLISUUS

Mäkelä, Klaus: Stakes ja valtiollisen tiedontuotannon muutokset. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2000): 3, 280–281.

Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.): Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutok-

set 1968–2008. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2010.

Tigerstedt, Christoffer: Suurta alkoholikysymystä ei enää ole. Klaus Mäkelän haastattelu. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2000): 5, 464–468.

Virtanen, Matti: Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Helsinki: SKS, 2001.